

KSČ NA PODKARPATSKÉ RUSI V ROCE 1938

DAVID HUBENÝ

Úvod

Platí-li, že Komunistická strana Československa patřila k meziválečným nejsilnějším stranám, pak toto tvrzení je dvojnásob správné pro Podkarpatskou Rus. Strana v tomto regionu přitom trpěla značnou personální fluktuací, jakož i vnitřní nestabilitou vyplývající mimo jiné z dokonalé mezinárodnosti zdejší organizace, která odrážela etnickou a jazykovou pestrost celé Podkarpatské Rusi. Vnitřní problémy KSČ, k nimž lze řadit i boje s různými stranickými „úchylkami“, násobily československé bezpečnostní složky mající téměř dokonalý přehled o straně a jejích záměrech, takže se často mezi straníky objevovala chorobná nedůvěra a neakceschopnost zapříčiněná panickým strachem z policejních agentů.

Ve volbách v roce 1935 připadalo na Podkarpatskou Rus, resp. XXII. volební kraj Užhorod, 9 poslanců. Komunisté, agrárníci i sociální demokraté dosáhli po dvou mandátech a zbývající tři místa si rozdělily tři další strany.¹ V senátních volbách v roce 1935 KSČ získala KSČ ve XII. volebním obvodu celkem 70 745 platných hlasů, což představovalo 25,8 procent platných hlasů, které do senátu dostaly Vasil Popoviče. Druzí agrárníci získali pouze 52 063 hlasů, tedy celých 19 procent.² Volby z roku 1935 však přinesly zvrát. Předtím se o hlasy dělili zejména agrárníci, komunisté a sociální demokraté. Strany vládní koalice však v těchto volbách dosáhly jen 37% podpory, kdežto opozice získala téměř dvoutřetinovou podporu 63 procent hlasů.³

Základním pramenem k poznání činnosti KSČ na Podkarpatské Rusi v roce 1938 je fond Ministerstvo vnitra I. – prezidium (dále jen PMV) spravovaný Národním archivem (dále jen NA). Prezidium Ministerstva vnitra bylo za první republiky centrální nervovou soustavou nejvýznamnějších vnitřních bezpečnostních složek (četnictva a státní policie), které mu zasílaly zprávy o všech státněbezpečnostních a politicky významných událostech. Tento informační

¹ Poslanecká sněmovna ve IV. volebním období. Praha 1935, s. 10, 56, 60.

² Senát ve IV. volebním období. Praha 1935, s. 34–35.

³ Švorc, Peter: Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946. Praha 2007, s. 119.

přiliv ještě zesilovaly údaje poskytované jednotlivými okresními úřady a Zemským úřadem v Užhorodě – všechny tyto instituce se totiž aktivně podílely na získávání poznatků politického, ale i bezpečnostního charakteru. Okrajově byl ještě využit archivní fond Dokumenty zahraničních archivů – Kominterny (dále jen DZA-KI). Tyto dokumenty byly získány v šedesátých letech dvacátého století. Písemnosti samotné Kominterny uchovává Российский государственный архив социально-политической истории (dále jen RGASPI) ve fondu číslo 495. Část těchto dokumentů mohla být využita díky laskavé pomoci váženého přítele PhDr. Emila Voráčka, CSc. z Historického ústavu Akademie věd České republiky.

Rok 1938

Rok 1938 nezastihl KSČ v roce nula, nýbrž v plném zapřažení a udržování směru vytyčeného při VII. kongresu Kominterny konaném v létě 1935 a následném VII. sjezdu KSČ. Komunisté se nikdy netajili tím, že se zachovají podle instrukcí z Moskvy, ba otevřeně to přiznávali,⁴ ale i tak bylo možno rozeznat, který aktuální směr politiky je jim milejší a směr VII. kongresu Kominterny, s jehož ideovými přípravami se začalo již na jaře 1934,⁵ se českoslovenští komunisté ve své většině smířovali obzvláště dobře. V roce 1938 strana tedy pokračovala v již dříve započatém kurzu svých akcí a veřejných prohlášení: útocích na své tradiční nepřátele, totiž agrárníky, fencikovce, bródovovce.⁶ Předáky posledních dvou hnutí, kteří jim dali svá jména napadali mimo jiné za to, že pořádně neumí jazyk místního slovanského obyvatelstva buď vůbec, nebo velmi slabě... Agrárikům se vyčítala touha po změně zahraniční orientace a snaha vypudit sociální demokraty z vlády a novoroční úvodník z Venkova.⁷ Komunisté hlásali prosazování (skutečné) autonomie v rámci státu (při té příležitosti se poukazovalo na boj ostatních stran o místa v orgánech zamýšlené samosprávy), odhodlání bránit republiku proti všem lačným sousedům i vnitřním nepřítelům, jakož i vůle chránit její spojení se Sovětským svazem. Veřejně se deklarovala podpora Číně napadené Japonskem a republikánskému Španělsku, kde v řadách jeho armády působilo množství českoslo-

⁴ Štoviček, Ivan – Nováčková, Helena – Hubený, David (eds.): Hubert Ripka: Hovory s Edvardem Benešem 1938–1944. Sborník archivních prací 62, 2012, s. 437, dok. č. 15.

⁵ K VII. kongresu Kominterny, jeho přípravám, průběhu a důsledkům viz např. Komunistická internacionála. Praha 1972, s. 352–409.

⁶ K politickým stranám na Podkarpatské Rusi viz Hubený, David: Politika meziválečných československých vlád k Podkarpatské Rusi. In: Tóth, Andrej – Novotný, Lukáš – Stehlík, Michal: Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu? Praha 2012. s. 160–167.

⁷ Venkov, č. 1, I. 1938; Protifašistický a národně osvobozenecský boj českého a slovenského lidu 1938–1945. Díl I., svazek 1., sešit 1. Praha 1979, dok. č. 1, s. 11.

venských občanů: „*Psal nám nedávno [...] jeden podkarpatoruský dobrovolc ve Španělsku, že u nich existuje batalion zemřelého pana prezidenta Masaryka, bojovníka Žižky, borce Gottwalda a jsme hrdí na to, že naši hoši z Podkarpatské Rusi jsou mezi nimi a to mnozí již jako důstojníci.*“⁸ Podkarpatoruských dobrovolníků mělo být tolik, že vznikla „*rota z Podkarpatské Rusi tovaryšča Lokoty*“.⁹ Rota, o její existenci a osudech však naneštěstí česká historiografie vůbec nic neví,¹⁰ nesla jméno podle komunistického senátora Lokoty.¹¹ Podle vzpomínek jednoho z židovských interbrigadistů pocházejícího z Podkarpatské Rusi, sloužilo mnoho příslušníků z Podkarpatské Rusi také v praporu Dimitrov, resp. v jeho kulometné rotě Jana Žižky z Trocnova. Dobrovolníci z Podkarpatské Rusi (a Československa vůbec) však samozřejmě sloužili i u dalších útvarů, u nichž měla převažovat jiná národnost.¹² Komunisté samozřejmě zdůrazňovali i hospodářské záležitosti, např. budování cest, elektrifikaci a jiné veřejné práce, jakož i prosazování náhrad za škody způsobené divokou zvěří. Oblíbeným námětem byla kritika obilního monopolu a kartelů (hlavně cukrového), jakož i výsledky pozemkové reformy. Strana dále prosazovala reorganizaci daňového systému a popularizovala vlastní návrh na oddlužení zemědělců. Velkou roli hráli sociální požadavky, včetně propagace odborového hnutí a kolektivního vyjednávání. Stranou zájmu nebylo ani rozšiřování a zkvalitňování školství a vzdělání vůbec. Snadno explodující otázkou bylo zavedení místního jazyka do státní správy a přetrvávající národnostní rozdíly (Rusíni versus Ukrajinci, neboť Ukrajinci Rusíny viděli jako neuvědomělé Ukrajince), na kterých se sama strana uvnitř nebyla s to pevně dohodnout. Při té příležitosti samozřejmě kritizovala nedostatečnou autonomii a rozhodnutí Prahy přenechat místním elitám vyřešení jazykové otázky, čímž došlo k patové situaci. Strana v této době samozřejmě hájila čistku probíhající v SSSR, také svůj internacionalismus (mimo jiné i tím, že Ivan Turjanica svůj proslov v Mukačevu pronesl maďarsky a Jurko Hadžega jej následně ve zkrácené formě přeložil do ukrajinštiny) a vyvracela výtky, že je stranou židovskou. Přetrvával i kladný vztah k prezidentu Benešovi – např. se citoval výrok pronesený při Masarykově pohřbu, že je nutno stále bojovat za lidská práva – a zůstával dobrý poměr ke státu, včetně velmi častých výzev k obraně státu bez ohledu na politickou a národnostní a nábo-

⁸ Národní archiv (NA), fond Ministerstvo vnitra I – prezidium (PMV), sign. 225-1066-2, fol. 91.

⁹ NA, PMV, sign. 225-1065-4, fol. 2.

¹⁰ Za tuto informaci děkuji kol. Mgr. et mgr. Zdenko Maršálkovi, Ph.D., z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

¹¹ Ivan Lokota (někdy též Lakata, nar. 3. 6. 1884), rusínské národnosti, tovární dělník, senátor. Do vězení se opakovaně dostával podle zákona na ochranu republiky. Mezi přechýny nechybělo pobuřování, násilí na orgánech vrchnosti a vyzývání k trestným skutkům. NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezidium, kart. 928, sign. 42/L-29/35, manipulační období 1931–1940.

¹² Autor vzpomínky, prostý komunista, rozlišuje mezi Ukrajinci a podkarpatskými Rusíny. NA, fond Svaz protifašistických bojovníků – vzpomínky, inv. č. 1672, kart. 78, Šimovič, Robert [Ickovič, Šalomon]: Schůzky se smrtí (rukopis). Praha 1971, s. 12–13.

ženskou příslušnost, resp. jeho přivlastnění si a ztotožnění svých výdobytků se stávajícím československým režimem: „I u nás v Československé republice jest nebezpečí fašistické. Agrární partie a její vůdce Beran chtějí rozvázati náš svazek se sovětským Ruskem, aby mohli naši republiku vydati do ruk Hitlerových. [...] Chtěli by Slovensko a Podkarpatskou Rus rozdělit mezi Maďary a Poláky a tím zničit naši československou demokratickou republiku. Jsou to vrazi naší Československé republiky a naší demokracie. [...] My máme v naší Československé republice plná práva a proto musíme hájiti i celistvost Československé republiky proti fašismu, jak domácímu, tak zahraničnímu. [...] Nechci chváliti české pány, ale musím říci, že tu máme demokracii a svobodu, jakou nemají nikde, ani v Maďarsku, nebo v Rakousku, či Polsku a Německu. Jsme obklíčeni ze všech stran fašistickými státy, a musíme býti vyzbrojeni, abychom dovedli ubrániti naši demokratickou Československou republiku.“¹³ Lásky ke státu samozřejmě byla podmíněná; Jan Fabián na schůzi v Berehovu to řekl jasně: „Neppracujeme proti republice, ale rozhodně bojujeme proti dnešnímu vládnímu systému, dnešní vláda nemůže zajistiti svobodu, chleba práci.“¹⁴ Za Československo se stavěli též komunisté maďarského původu, např. Alexandr Varga Weisz, redaktor Munkás Ujlagu na schůzi v Berehovu v únoru 1938 řekl na adresu různých autonomistů a separatistů mezi Maďary: „Jest [...] povinností každého Maďara spojit se s československým národem proti tomuto nepříteli.“ Autor těchto slov přitom samozřejmě jedním dechem žádal plná práva pro menšiny,¹⁵ včetně požadavků na realizaci slibů z 18. února 1937¹⁶ a většinou všech menšin ve státní správě.¹⁷ Realizace únorových slibů (zesílení maďarského školství a více Maďarů ve státní správě) pak samozřejmě maďarští komunisté – a nejen maďarští – probírali na svých akcích často.¹⁸ Obhajoba československého režimu měla někdy zajímavý ráz, např. Samuel Weisz řekl: „My Maďaři, i proto, že jsme Maďary, musíme se brániti změně kursu, aby naše menšina nebyla rdoušena.“¹⁹ Obdobně zajímavé jistě bylo vyprávění rusínského horníka navrátilivšího se z Belgie,²⁰ který hořekoval nad tím, jak „je tam těžká situace pro dělnictvo. Zaopatření dělnictva je slabé, sociální zaopatření skoro žádné, proto všichni

¹³ NA, PMV, sign. 225-1064-5, fol. 3.

¹⁴ NA, PMV, sign. 225-1065-3, fol. 69.

¹⁵ NA, PMV, sign. 225-1064-5, fol. 157.

¹⁶ K vývoji jednání viz Tóth, Andrej – Novotný, Lukáš – Stehlík, Michal: Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu? Praha 2012, s. 331–589.

¹⁷ NA, PMV, sign. 225-1065-1, fol. 193.

¹⁸ Např. NA, PMV, sign. 225-1065-3, fol. 71, 80, 180; sign. 225-1065-4, fol. 98–99; sign. 225-1066-3, fol. 2.

¹⁹ NA, PMV, sign. 225-1065-3, fol. 71.

²⁰ K Čechoslovákům, včetně Rusinů, v Belgii, jejich počtům a pracovnímu využití zejména v hornictví, a jejich sdružování viz Sklenářová, Sylva: Čechoslováci v zemích dnešního Beneluxu v meziválečném období (1918–1938). Praha 2013, s. 42–46, 67–75, 87–97, 104–114.

museli se vrátiti domů. V Belgii dělníci byli stále kontrolovány, a jakmile někdo domáhal se demokratických práv svých, ihned byl vyhoštěný.²¹

Nechyběly ani u podkarpatoruských komunistů tradiční odkazy na křesťanskou symboliku, byť jich ubylo a někdy – úmyslně i zcela nechtěně – dostávaly sarkastický tón: „Nyní svatá trojice Německo, Itálie a Japonsko učinili tak zvaný protikomunistický svaz,²² ale ve skutečnosti by chtěli rozdělit mezi sebou bohaté Rusko, kde komunistický režim vytvořil ráj na zemi, vybudoval spoustu továren, zmodernizoval hospodářství.“²³ Jenže místní komunisté brali náboženství vážně a doklad dodal i nejvyšší podkarpatoruský představitel KSČ, Olexa Borkaňuk, který v létě 1938 na schůzi v Mukačevu neopomněl zmínit trudný osud katolíků v Německu, připomenuv, že „Hitler v Německu vyházel z kostelů kříže, Bible, a že je nahradil mečem a jeho knihou „Mein Kampf“, kterou nyní místo Bible a evangelia musí Němci čísti a kdo se tomu protíví, jde do koncentračního tábora, neb na nucenou práci, za kterou dostane pouze falešnou supu“^{24, 25} Toto téma bylo pro Borkaňuka a tím pádem i pro místní komunisty (či naopak) důležité, protože na tento námět mluvil opakovaně. Při jiné přežitosti vzpomněl, že Hitler „jak v Německu, tak i v Rakousku zakázal náboženskou svobodu, Bohem je knížka Hitlera „Moje borba“.²⁶ Tato knížka je evangeliem a předmětem náboženského vyučování ve školách.“²⁷

Objevovaly samozřejmě i nové akcenty, např. kritika protizidovských opatření v sousedním Rumunsku a požadavek, aby československé úřady pro tyto postižené něco udělaly.²⁸ Výjimečně se přitom objevovala vlastní antisemitsky zabarvená prohlášení, např. „Preiss, český žid“²⁹ nutno však dodat, že nechyběla ani kritika antisemitismu přímo na Podkarpatské Rusi.³⁰ K tomu se pojila i kritika tamějších protimaďarských opatření, které logicky akcentovali komunisté maďarského původu.³¹ Nechyběly ani obavy o setrvání Rumunska ve spojeneckém svazku s republikou.³² V tomto smyslu se také občas zmínila Jugoslávie,³³ ale Rumunsko bylo podkarpatoruským komunistům pochopitelně výrazně bližší. Komunisté dále požadovali pro sebe stejné postavení, jaké měli příslušníci ostatních politických stran.³⁴ Naopak zcela uopozaděna byla obrana antifa-

²¹ NA, PMV, sign. 225-1064-5, fol. 24.

²² Rozumí se Pakt proti Kominterně.

²³ NA, PMV, sign. 225-1066-2, fol. 91.

²⁴ Rozumí se polévku.

²⁵ NA, PMV, sign. 225-1066-3, fol. 7.

²⁶ Rozumí se Hitlerova kniha Mein Kampf.

²⁷ NA, PMV, sign. 225-1066-3, fol. 15.

²⁸ Např. NA, PMV, sign. 225-1064-5, fol. 6 a sign. 225-1065-3, fol. 71, 75.

²⁹ NA, PMV, sign. 225-1063-3, fol. 59.

³⁰ NA, PMV, sign. 225-1066-3, fol. 69.

³¹ NA, PMV, sign. 225-1065-3, fol. 80.

³² NA, PMV, sign. 225-1065-3, fol. 2v.

³³ NA, PMV, sign. 225-1065-4, fol. 98.

³⁴ NA, PMV, sign. 225-1064-5, fol. 11; sign. 225-1066-2, fol. 91v.

šistických německých emigrantů v republice, o kterých se na schůzích téměř nehovořilo,³⁵ což zřejmě souviselo s tím, že uprchlíci před Hitlerem se soustředili v historických zemích.

Strana vedle těchto veřejných aktivit žila i vlastními oslavami, zejména v lednu si připomínala úmrtí Vladimíra Iljiče Lenina, Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové. V Užhorodě si na vzpomínkovém večírku vyslechli hudební a pěvecké produkce dělnické hudby proložené několika básněmi a v Mukačevu, po proslovu Alexandra Weisze, shlédli divadelní jednoaktovky *„Rađanočka, Nem igaz, A mundéros a A benemavatkozási bizottság. Tyto kusy byly předem cenzurovány a shledány nezávadnými.*“³⁶ Tak koneckonců úřady hodnotily obě setkání, na nichž bylo celkem cca 360 osob.³⁷

Ukrajinský směr KSČ, jakož i celkové zesilování ukrajinského směru na Podkarpatské Rusi, tížil Polsko, které ve východních oblastech mělo problémy právě s ukrajinským a běloruským obyvatelstvem, které bylo s polskou správou velmi nespokojené, neboť na příkladu příbuzných z Podkarpatské Rusi vidělo, že i pod cizí mocí lze relativně dobře přežívat. To samozřejmě vyvolávalo nevoli polských úřadů, které v březnu 1938 požádaly československou stranu o zákrok,³⁸ který se měl sice přednostně týkat údajných polských aktivit KSČ, ale v několika momentech byla zmíněna i ukrajinská otázka a Podkarpatská Rus. Černínský palác ve snaze zlepšit vztahy se severním sousedem ihned požádal Ministerstvo vnitra o rychlé a důkladné prověření celé věci. Ministerstvo zahraničních věcí však interestovala ještě jiná věc: *„Více ještě než o správnost konkrétních (individuálních) údajů memoranda zajímá se Ministerstvo zahraničních věcí o stěžejní otázku, má-li opravdu československá komunistická strana tak vynikající mezinárodní podíl na organizaci komunistického hnutí středoevropského a zvláště polského, jak tvrdí polský mémoire – a neméně o vlastní názor Ministerstva vnitra na to, bylo-li by možno učiniti opatření ve směru polských interesů.*“³⁹

Ministerstvo vnitra a jeho podřízené složky polské poznatky urychleně prověřily – a v těch několika málo případech, kdy se polské stížnosti alespoň trochu setkávaly s realitou – zakročily či vyhostily osoby, na něž Polsko nařikalo.⁴⁰

Polsko ve své žádosti uvádělo, že při ústředním výboru KSČ existují speciální referáty pro polskou, západoukrajinskou a běloruskou komunistickou stranu

³⁵ Výjimka viz např. NA, PMV, sign. 225-1065-4, fol. 5.

³⁶ „Nem igaz“ znamená v překladu „Není pravda“; „A mundéros“ lze přeložit různě: „Ten v mundúru“, „Ten v tom mundúru“, „Ten, co nosí mundúr“, „Ten, na koho navlekli mundúr“, „V mundúru oblečený“ a poslední hra měla vyloženě politický název odkazující na občanskou válku ve Španělsku, totiž „A benemavatkozási bizottság“, tedy „Neintervennční výbor“. Za překlad děkuji kol. Andreji Tóthovi.

³⁷ NA, PMV, sign. 225-1068-6, fol. 9–10.

³⁸ NA, PMV, sign. 225-1069-6, fol. 36–56.

³⁹ NA, PMV, sign. 225-1069-6, fol. 57.

⁴⁰ NA, PMV, sign. 225-1069-7, fol. 23–50.

(ale i pro další komunistické strany),⁴¹ a zmiňovalo množství kontaktních pohraničních bodů pro pašování literatury, jež se údajně nacházely mimo jiné na Podkarpatsku, kde se konaly různé instruktorské kurzy pro polské komunisty. Těmito aktivitami se měl zabývat Olexa Borkaňuk.⁴² Zjištění Ministerstva vnitra byla pro výkonnost polských úřadů dosti nepřijemná. Předně u vedení KSC neexistovaly žádné referáty pro cizí státy, ba ani strana neudržovala žádné styky s jednotlivými sekcemi Kominterny. Měla pouze referáty pro příslušníky menšin žijících na území Československa.⁴³ V případě pašování literatury a spojení podkarpatoruských komunistů s Polskem, Maďarskem a Rumunskem bylo konstatováno, že „*tato činnost ustala a po řadu let nebyla pozorována.*“ Ne-prokázalo se ani konání kurzů agentů určených pro Polsko.⁴⁴ Z dalších udání se nedoložilo ani to, že by pražský spolek „*Osvita*“ vykonával jinou, než kulturní a výchovnou činnost.⁴⁵ Nicméně Polsko dodalo další údaje, které bylo nutno opět důkladně prověřit, byť Ministerstvo vnitra již rozmrzele reagovalo, že se opět jedná jen o povšechné stížnosti a s jen málem konkrétních údajů a vynuťtilo si od polské strany více podkladů.⁴⁶ Podkarpatska se týkalo jen údajné spojení podkarpatoruských komunistů s polskými soudruhy. Policejní ředitelství v Užhorodě přezkoumalo celou věc a koncem srpna 1938 hlásilo, že organizace se „*nikterak neexponuje pro bližší styk s příslušníky komunistické strany v Polsku*“, ani nevysílá k severním sousedům své kurýry, aby náhodou nebyli chyce-
ni.⁴⁷ Více se ani přes zjevné úsilí nepodařilo zjistit. Polská strana s tímto výsledkem jistě nebyla smířena, byť se československé úřady zjevně opravdu snažily, ale nemohly dodat podklady k činnosti, o které nic nevěděly, protože – s největší pravděpodobností – se nic takového nedělo.

Výsledkům šetření československých úřadů lze věřit i proto, že podkarpatoruská stranická organizace trpěla vlastními problémy, zejména v kádrové oblasti. Proto se pravidelně konaly akce na zvýšení stavu členstva. Koncem třicátých let se začalo dařit, neboť podle stavu z 1. ledna 1938 měla strana 261 organizací a 3155 členů. Do 1. května 1938 se mělo získat dalších 1000 členů. Mládež na tom byla také velmi dobře. Ukrajinská sekce měla 154 organizací s 4560 členy a maďarská a židovská mládež 17 organizací s 620 členy.⁴⁸ Šlo nepochybně o organizační a náborový úspěch ukrajinských (a ruských?) mládežníků, protože ještě v únoru 1937 měla ukrajinská mládež jen 1800 členů,

⁴¹ NA, PMV, sign. 225-1069-6, fol. 44–45.

⁴² NA, PMV, sign. 225-1069-6, fol. 46.

⁴³ NA, PMV, sign. 225-1069-7, fol. 28.

⁴⁴ NA, PMV, sign. 225-1069-7, fol. 31.

⁴⁵ NA, PMV, sign. 225-1069-7, fol. 30.

⁴⁶ NA, PMV, sign. 225-1070-1, fol. 29–38, 43–44.

⁴⁷ NA, PMV, sign. 225-1070-1, fol. 26–27.

⁴⁸ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 169.

maďarská 480 a židovská 120.⁴⁹ Pro mládežnickou organizaci na počátku roku 1938 vyplynul ještě úkol přestěhovat sekretariát z Mukačeva do Užhorodu a zabránit jazykovým sporům mezi členy. Tomu mělo napomoci nové obsazení vedoucích pracovníků. Ukrajinskou sekci měli řídit Michal Hadžega a Vasil Gud, kdežto ruskou sekci Andrej Patrus a maďarskou sekci Jiří Danči. Časopis Hlas mládeže měl být redigován rusky a ukrajinsky. Strana měla sice „nadále zachovávat směr ukrajinský, nesmí ale proti sobě popuzovat směr ruský.“⁵⁰ Odsunutí a opominutí jazykových nesvárů bylo považováno za klíč ke šťastné budoucnosti a prosperitě: „Nesmíme se vybijeti na jazykové otázky (ukrajinsky nebo rusky)“, aby v důsledku tohoto dělení „náš národ jednou neproklínal naše bohatství přírodní, ale aby náš kraj se stal krajem nejšťastnějším.“⁵¹ V té souvislosti byl i důležitý akcent na vzdělání a kulturu bez ohledu na jazyka, jak to vyjádřil Borkaňuk: „Nám není chyba z jazykových otázek. Nějak hovořili i naši dědové. [...] My proti rosijskému⁵² národu nemáme námitek, protože rosijským jazykem psali svá díla slavní spisovatelé, ale nemáme námitek též proti českému, ani proti německému jazyku. My ctíme jejich jazyky. Nás neznali za Ukrajince, ale až přišli emigranti a stali se z nich úředníci, náčelníci, soudci, až tehdy to začalo. My chceme, aby naše děti se učily v rodné mluvě, aby byly chytřejší a rozumnější než jsme my.“⁵³ Tento přístup se straně vyplatil zejména za druhé republiky, kdy mohla volně spolupracovat i s proruskými směry,⁵⁴ byť se samozřejmě na některých schůzích preferovalo zavedení ukrajinštiny.⁵⁵

Vedle dlouhodobé strategie vystupňovat tlak proti fencikovcům a kurťakovcům se novým cílem stali agrárníci, resp. jejich odborové organizace. Všechny akce měly být koordinovány s ostatními levicovými stranami. Jmenovitě se to týkalo vyjednávání kolektivních smluv lesních dělníků, o nichž se levicové strany měly předem poradit a ve všech obcích měly strany aktivně spolupracovat a třeba vytvořit i akční komitety. Levicové strany měly být pokud možno zapojeny i do útoků proti agrárikům, jejichž hospodářství měla být údajně protěžována při přidělech krmiva pro dobytek. Je zajímavé, že tyto protiagrárnícké akce neměly být doprovázeny demonstracemi, nýbrž jen deputacemi a peticemi. Vystupovat se rovněž mělo proti exekucím.⁵⁶ Výše zmiňovaný nápor na agrárnícké odbory zřejmě dosáhly určitých výsledků, neboť v chemické továrně ve Velkém Bočkově proti komunistickým kandidátům stáli jen

⁴⁹ NA, PMV, sign. 225-1056-4, fol. 4.

⁵⁰ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 169.

⁵¹ NA, PMV, sign. 1065-3, fol. 2v.

⁵² Myslí se ruský jazyk.

⁵³ NA, PMV, sign. 1065-3, fol. 202.

⁵⁴ NA, Dokumenty zahraničních archivů – Kominternu (DZA-KI), kart. 9, a. j. 85/3 a 5.

⁵⁵ NA, PMV, sign. 225-1065-4, fol. 2v; sign. 225-1066-1, fol. 43.

⁵⁶ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 169.

agrárníci soupeři, leč Rudé odbory získaly všech pět mandátů a agrárníci nezískali ani jeden.⁵⁷ Bočkovská továrna sloužila i jako působivý názorný příklad při vysvětlování užitečnosti a důležitosti odborů. Na schůzi v Perečíně Borkaňuk posluchačům řekl: „*Všimněme si továrny ve Velkém Bočkově a všimněme si továrny v Perečíně. Ve Velkém Bočkově jest kolektivní smlouva, dělníci mají drahotní výpomoc, funguje řádný závodní komitét. Na děti dostávají příspěvky, mají dělnické domy, rádio a co máte tu? Proč to nemáte? Proto, poněvadž nedržíte spolu. V továrně se třeba organizovat.*“⁵⁸ Setrval i úkol hromadně vstupovat do „*Prosvity*“ a vytlačovat odsud fašisty. Akceschopnost stranického kádru měly zajistit schůze ve velkých městech svolané na 20. února 1938 s námětem „*Práva menšin*“.⁵⁹

Situaci v Československu se pochopitelně zabývala rovněž Kominternu. Na konci dubna 1938 vznikl dokument o situaci Československa. Podle něho měla mít myšlenka obrany republiky převahu nejen mezi Čechy, nýbrž i mezi Slováky a Ukrajinci. Situace u Maďarů a Poláků sice nebyla tak výhodná pro ČSR, ale bylo to lepší než mezi Němci, a to i díky většímu vlivu komunistů v těchto národnostech. Politika strany samozřejmě musela spočívat v obhajobě státu a jeho nezávislosti. V národnostní stránce byla strana pro dalekosáhlé ústupky v sociální, hospodářské, jazykové a kulturní sféře při zachování státní ochrany antifašistů, ale odmítala autonomii a jednání s Henleinem na základě jeho požadavků. Strana neměla požadovat pád vlády, ale podporovat její jednotlivá opatření k zajištění státu. Ten se sice mohl dostat do jednání přímo s Německem, ale případné dohody nesměly ohrozit spojenecké smlouvy s Francií, Sovětským svazem a celkovou vnitřní politikou státu.⁶⁰

Události z května 1938 samozřejmě našly svůj pozitivní ohlas na schůzích KSC na Podkarpatské Rusi. Na akcích KSC od řečníků všech národností samozřejmě zněla varování před hitlerovskou hrozbou, vzpomínalo se na maďarskou zvůli a kritizovala se činnost maďarských představitelů v republice.⁶¹

Příklon ke státu a jeho obraně ovšem neznamenal, že by bezpečnostní složky a správní úřady nepokračovaly v potlačování komunistického hnutí, což s ohledem na další události nutně vedlo ke zvyšování prestiže komunistů. Když 27. května 1938 byla na dva měsíce zakázána „*Karpatská Pravda*“,⁶² neváhal Borkaňuk vydat příkaz,⁶³ aby se redakce s prosbou o pomoc obrátila na své ukrajinské souputníky v Kanadě, USA, Brazílii a Argentině. Redakce do zámo-

⁵⁷ Российский государственный архив социально-политической истории (RGASPI), f. 495, op. 71, d. 694, fol. 2.

⁵⁸ NA, PMV, sign. 225-1065-3, fol. 202.

⁵⁹ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 169.

⁶⁰ RGASPI, f. 495, op. 20, d. 588, fol. 115–117.

⁶¹ Např. NA, PMV, sign. 225-1056-6, fol. 223–224; sign. 225-1066-3, fol. 2.

⁶² NA, PMV, sign. 225-1053-24, fol. 3.

⁶³ NA, PMV, sign. 225-1053-24, fol. 1.

ří o zákazu napsala, že „vyšel právě v době, kdy Československé republiky a naši malé zemi hrozí největší nebezpečí od fašistických států, jmenovitě od Německa. Tímto zákazem podkarpatoruské úřady subjektivně podpořily nepřátelské strany, proti nimž „Karpatská Pravda“ vedla stálý boj, odhalovala ljejjich zrádné činy a aktivně mobilizovala národní masy do boje proti nim. Zákazem způsobily úřady „Karpatské Pravdě“ veliké materiální a finanční škody. Lidové masy jsou tímto zákazem zbaveny své tribuny, svého nejuvěrnějšího zastávce. V národě nastala bouřlivá chvíle protestu. Pracující lid domáhá se zrušení zákazu a žádá svou bodu pro všechen protifašistický tisk.

Redakce „Karpatské Pravdy“ zahájila velikou protestní kampaň schůzemi a k získání prostředků pro další vydávání časopisu. Proto se obracíme i k Vám, milí soudruzi, kteří žijete za oceánem, abyste i Vy protestovali proti tomuto zákazu a přistoupili na obranu „Karpatské Pravdy“ morálně i materiálně.

Podkarpatoruské úřady stálými konfiskacemi a soudními procesy způsobily a působí časopisu veliké škody, a proto se obracíme k Vám, abyste zahájili akci pro podporu podkarpatoruského revolučního tisku. Vždyť mezi čtenáře svého časopisu počítáme i mnoho amerických bratří, kteří se zajímají o události ve svém starém kraji. Oni svou ochotou pomohou nám v boji za vybudování silného protifašistického ruchu a za zesílení protifašistického tisku, který pomůže nám proti útokům vnitřního a vnějšího fašismu. Doufáme, že věnujete své síly na rozšíření této akce pro podporu revolučního tisku. Doufáme, že podle svých možností vynaložíte jednotnou spolupráci pro všeobecné dobro. Očekáváme Vaši podporu a konkrétní návrhy.⁶⁴

Státní úřady z této akce samozřejmě neměly radost, zvláště když zjistily, že bylo odesláno asi 310 těchto oběžníků.⁶⁵ Není však ani známo, že by akce měla ještě během první republiky nějaký dopad, ale nepochybně napomohla k tomu, aby byl československý režim podkarpatoruskými krajany hůře vnímán v souvislosti se stálým přílivem útoků separatistického krajanského tisku.

S pražským ústředím se konzultovaly nejvážnější otázky s celostátním dopadem. Dne 2. července 1938 v Užhorodě zasedal užší výbor krajského vedení za přítomnosti důvěrníků strany. Herman Fejér, Olexa Borkaňuk, Ivan Balega, Alexandr Varga, Ivan Hafinec, Vasil Fušičič, senátor Vasil Popovič a za pražské ústřední sektorář mládeže Augustin Schramm probírali tři základní otázky, totiž autonomii Podkarpatské Rusi, organizaci mládeže a akce hnutí v této části republiky. Nejvíce prostoru bylo věnováno otázce autonomie, o níž se v té době v souvislosti s národnostním statutem nejvíce hovořilo, a o níž bylo rozhodnuto takto:

„V otázce autonomie zachovati se neutrálně, to znamená, nevystupovati rázně za uskutečnění autonomie, jelikož strana se obává, že byla-li by autonomie

⁶⁴ NA, PMV, sign. 225-1053-24, fol. 3-4.

⁶⁵ NA, PMV, sign. 225-1053-24, fol. 2.

uskutečněna, dostalo by se do úřadů mnoho zdejších reakcionářů, čímž by se situace na Podkarpatské Rusi od situace nynější mnohem více zhoršila. Současně bylo usneseno, že strana nebude oficiálně proti uskutečnění autonomie vystupovat, aby se neřeklo, že komunisté jsou proti autonomii, čehož by reakcionáři využili proti komunistům.“

Jak bude ukázáno níže, na schůzích komunisté i nadále autonomii verbálně podporovali, ale kvůli ní na vládu neútočili, naopak našli si jiné momenty, za něž stát mohli oprávněně kritizovat. Dále bylo rozhodnuto, že Borkaňuk povede do Prahy stočlennou delegaci, která měla s premiérem Hodžou projednat národnostní statut.⁶⁶

Na dalším červencovém zasedání konaného 16. dne v měsíci se probíraly žhavé novinky onoho horkého léta. Olexa Borkaňuk, Herman Fejér, Alexandr Varga, Ivan Balega, Štěpán Morgenthal a Anna Turjanicová na prvním místě řešili postoj k vládě jako takové. Strana se měla rozhodnout podle toho, jaký postoj vláda zaujme vůči SdP a HSLS. Přesto ještě na té samé schůzi se podkarpatoruští komunisté plně rozhodli nedělat státní správě jakékoliv potíže – hlavně co se týkalo stávek. Bylo totiž usneseno, že „v nynější situaci má se postupovat velmi opatrně a jen tehdy zahajovat stávky, jestliže není jiného způsobu k dohodě. V místech, kde již byla stávka zahájena, tj. v Mukačevě, Dubově, Klimovících, jest třeba, pokud jest to možné, třeba i jen s malým úspěchem, stávku ukončiti.“ Vzhledem k tomu, že v minulosti strana byla v oblasti stávek a mzdových hnutí mimořádně aktivní a vlivná, byl to z její strany více než přátelský krok.⁶⁷ Borkaňuk na tomtéž setkání preferoval o jednání s Hodžou a ve věci autonomie bylo rozhodnuto požadovat autonomii jen kulturní a hospodářskou, nikoliv autonomii teritoriální. Na dalším setkání se plánovalo projednání aktivity strany, ale už bylo zřejmé, že se strana musí chystat na obecní a zemské volby, jakož i připravit družstevní dny, dny mládeže a akce satelitních organizací. Do toho všeho se nesmělo zapomínat na schůze na obranu republiky a prosazování zemědělských a hospodářských reforem.⁶⁸

Dne 14. srpna 1938 strana uspořádala jednu z obvyklých vln svých schůzí a táborů lidu tematicky laděných na podporu republiky a demokracie. V Chustu například řečník vyzýval k obraně státu, vybízel k boji proti buržoazii a připomněl, že „jsme ve svobodném státě“ a není nutno se bát maďarských četníků. „Rakousko o tom nevědělo, že za pár měsíců místo Kristova obrazu bude nadiktován obraz Hitlera. Pamatujeme se na maďarsko-německý režim, kdy za ruské

⁶⁶ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 190.

⁶⁷ Ke stávkovému hnutí na Podkarpatské Rusi ve 30. letech viz Kroupa, Vlastislav: Úsilí KSČ o vybudování jednotné a lidové fronty na Zakarpatské Ukrajině v letech 1935–1938. [Diplomová práce]. Praha 1964, s. 120–133, 203–209. Uloženo v Historickém kabinetu Filozofické fakulty v Praze, sign. H-870/72.

⁶⁸ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 167.

slovo byl Rusín arestován.“ Jestliže tedy československý stát byl vnímán jako výrazný posun k lepšímu, tak kritika nebyla opomíjena, např. co se týkalo vzdělávání, chování některých úředníků, kteří si při jednání s obyvatelstvem nebrali servítky a údajně řvali „Ty svině a ty vole“, nebo nedostatečného přijímání místního obyvatelstva do státní služby.⁶⁹

V Berezném poslanec Fušič připodobňoval události k roku 1914 a rovněž on ve svém projevu měl odkazy na církev: „V Německu již v kostelích na místě kříže je postaven meč a ze zvonů vyrábějí děla a ostatní střelné zbraně.“ Zmínil též problematiku národnostního statusu a autonomie Podkarpatské Rusi, ale dozorující úředník o tom bohužel neudělal podrobnější zápis. I na této schůzi byla požadována autonomie, práce, pozemková reforma, lepší dostupnost vzdělání a oddlužení. Na závěr „starosta obce Fúzer přečetl rezoluci, přítomnými schválenou, adresovanou panu prezidentu republiky a panu předsedovi vlády, v níž přítomní dělníci na táboru lidu dne 14. srpna žádají, aby pan prezident a pan předseda vlády energicky bránili jednotnost naší republiky, kdy toho vyžaduje situace, a že by i příště s důvěrou obrátili se k lidu, tak jak 21. května 1938, a aby zamezili nepřátelům ze zahraničí a jejich agentům míchat se do vnitřního poměru republiky. Prohlašují, že oni, ukrajinští dělníci, chtějí žít s občany československé republiky v přátelství a spolu chrániti republiku i rozhodovati v otázkách hospodářských, sociálních a kulturních. Též žádají nemilosrdně vystoupiti proti nepřátelům republiky a nepřístupiti na žádný kompromis. Prohlašujeme, že jsme vždy hotovi na Vaš vyzvu brániti se zbraní v rukou hranice naší republiky a i obětovati své životy.

Pane prezidente, nedovolte ani krok nepřátelům naší republiky, ale energicky braňte se, my Vám pomůžeme. Vytrvalost a demokratická rozhodnost bude naším vítězstvím.“⁷⁰

Schůze strany se konala rovněž ve Volovém, kde bylo posluchačům řečeno, že situace světové politiky se podobá roku 1914, ale státy již nejsou natolik slušné, aby si vypověděly válku, nýbrž fašisté přepadávají sousedy bez diplomatického aktu vyhlášení války. Připomněl zločiny Italů, Němců a Japonců v Habeši, Španělsku a Číně a květnové události ve vztahu k Československu. Tehdejší rozhodný postup vedení státu však Německo odradilo a to se nyní soustředilo na rozbití státu za pomoci henleinovců, ludáků a fencikovců. Řečník připomněl, že sudetští Němci žijí v lepších podmínkách, než jaké jsou na Podkarpatské Rusi, ale nejen to, že se mají lépe než Němci říšští. Dalšímu pokračování schůze zabránila rvačka, která se strhla nedaleko shromáždění a která přilákala pozornost senzacechtivého obecnstva.⁷¹

Strana k propagaci myšlenky obrany republiky využívala nejen stranická setkání, ale i akce satelitních organizací a spřátelených uskupení, jako byla např.

⁶⁹ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 253.

⁷⁰ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 250–251.

⁷¹ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 263.

Jednota dělníků a sedláků. Na schůzi konané v Chustu 28. srpna 1938 Ivan Balega „*zdůrazňoval neustále povinnost hájiti všemi prostředky a všemi obětmi celistvosti republiky, žádal neústupnost vůči požadavkům henleinovy strany a upozorňoval posluchače, že pouze v Československu mají zabezpečenou svobodu, kdežto v totalitních státech byli bezprávnými občany, jako byli za Maďarska.*“ Ač brojil proti henleinovcům, neopomněl podpořit „*oprávněné požadavky menšin za zachování celistvosti státu*“⁷² což představuje naprostý odklon od dříve zastávané zásady na autonomii až do odtržení.

Na obranu republiky laděné schůze se konaly i v dalších místech a pozdějších dnech, např. v Nižných Vereckách, ale i dalších místech – zejména pak v září 1938, kdy se znovu připomínal správný postup z května, a požadoval energický zákrok proti henleinovským teroristům a jejich zdejším pomahačům ze všech národností, přičemž se připomínala všechna spojenectví státu, zejména se Sovětským svazem, jehož letadla mohla být podle opakovaných prohlášení na československém území během 40 minut.⁷³ Bojovnost a rozhodnost byla cítit i v září. Dne 4. září se opět konalo několik schůzí. V Berehovu jednotliví řečníci se vyslovovali pro Československo a Bertalan Biro nepomněl zaútočit na představitele maďarské menšiny, kteří podle jeho názoru hájili zájmy jen vlastních osob a nikoliv Maďarů.⁷⁴ Dne 4. září 1938 v Suskově komunistický řečník straníkům přišel objasnit „*dnešní politickou situaci naší demokratické republiky a světové dění kolem ní. Nabádám vás, abyste byli připraveni, že [v] příštím dni, jest možné, že i [v příští] hodině může vypuknout nová světová vojna. V příští válce bychom hájili demokracii proti útočnému fašismu, který chce pohltili přední baštu práv a spravedlnosti dělného lidu – Československo. Musíme se důkladně připravit na veliký boj za naší demokracii. [...] Demokracie je nejmocnější a to tím, že na ní má účast každý občan, který pak v kolektivu je nepřemožitelný, poněvadž ví, za co bojuje, kdežto ve fašistických státech není individuality a tím vznikne lhostejnost jednotlivce a konec je i po chvilkovém vítězství jeho porážka. [...] Važme si demokracie, jí braňme a nedejme ji, ta nám umožní, abychom sytě a spokojeně žili.*“⁷⁵

Nutno říci, že státní správa místy tyto komunistické schůze a prohlášení vítala a oceňovala. Zjevně si například považovala vstoupení maďarského komunisty Alexandra Vargy, kterého například ve své zprávě nazvala „*dosti dobrým davovým řečníkem*“, a vyložené jej pochválila za vysvětlení jednání vlády s německou menšinou „*vhodnými slovy*“. To nebylo vše – zbytek proslovu, přes občasnou kritiku některých nedostatků – byl rezolutně loajální, v němž Varga nepadl účelovost jednání nacistů a dovozoval:

⁷² NA, PMV, sign. 225-1046-17, fol. 1.

⁷³ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 231; sign. 225-1066-3, fol. 19–45; sign. 225-1067-1, fol. 64–66, 69–70, 104–105.

⁷⁴ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 189.

⁷⁵ NA, PMV, kart. 1056, sign. X/K/26, manipulační období 1936–1940, fol. 195.

„Proto dnešního dne jest zapotřebí otevřeně projeviti a prohlásiti i zde v obci Serně, a to jak komunistům, tak i maďarskému lidu, ať jest to dělník, nádeník, zemědělec i občan středního stavu, že jsme odhodláni pevně brániti naši svobodu, Československou republiku společně s lidem českým, slovenským i jinými národnostmi zde žijícími, abychom mohli v rámci ČSR čestně, společně a v demokratickém duchu žíti a tím také zajistiti i zde na Podkarpatské Rusi žijícím nám Maďarům klidné žití, vývoj a práci, aby naši dělníci nemuseli choditi za prací jinam.

[...]

Jest pravdou, že i zdejší Maďaři mají své bolesti, které nutno léčiti a dají se vyléčiti za pomoci demokracie a v dohodě s lidem československým. Jsou to však věci v nynější době tak malicherné, že jest je třeba odhoditi a postaviti se do jedné fronty proti společnému nepříteli, tak jak tomu bylo roku 1848 v době revoluce a [v] tomto duchu, postaviti se i třeba se zbraní v ruce i s československým lidem na ochranu naší drahé svobody a své domoviny, kterou uhájíme, neboť stojíme za námi Francie, Anglie, Malá dohoda a co hlavní, celý ruský národ se svou komunistickou silnou armádou. (Výkřiky „Éljen“)⁷⁶

[...]

My, podkarpatoruští Maďaři, nechceme býti raby, otroky a vazaly fašistického Německa a nedáme se zašlápnouti pěšáckou botou, neboť vidíme, co učinili s demokracií v Rakousku, ale i v samotném Německu, neboť tím by ztročili i maďarskou samostatnost na Dunaji, proto když se postavíme proti společnému fašistickému nebezpečí spolu s československým lidem, pak hájíme a uhájíme nejen naši samostatnost, svobodu a demokracii, nýbrž hájíme i nezávislost Maďarů na Dunaji, kteří jsou rovněž našimi bratry a s kterými bychom žili v jedné shodě, nebýt takových Esterházyů a jim podobných také Maďarů.

Nechceme se státi obětí pěšáckého fašismu, tak jak se stalo Rakousku a jak tomu chtělí fašisté i ve Španělsku.⁷⁷

Přístup KSČ bezpochyby napomohl tomu, že i v některých maďarských oblastech záříjová mobilizace proběhla bez obtíží. Prezídium Zemského úřadu v Užhorodě 23. září 1938 sice hlásilo, že v Berehově v noci bylo několik domů pomalováno iredentistickými nápisy typu „Maďarská pravda vítězí“ a že z obce Německé Mokré uprchlo do Polska deset místních Němců, kteří byli povoláni do armády,⁷⁸ ale jinak byl podle souhrnného hlášení užhorodského Zemského úřadu z rána 24. září všude klid. Jen v Berehově zpívalo cca 10 mladých mužů maďarskou hymnu.⁷⁹ V obci Padolově (okr. Berehovo) se pokusi-

⁷⁶ Maďarsky „Nechť žije!“

⁷⁷ NA, PMV, sign. 225-1066-3, fol. 33-34.

⁷⁸ NA, Předsednictvo ministerské rady (PMR), kart. 3182, čj. 1716/1938.

⁷⁹ Protifašistický a národně osvobozenecský boj českého a slovenského lidu 1938-1945. Díl I., svazek 2., sešit 2., Praha 1982, dok. č. 554, s. 34-35; NA, PMR, kart. 3182, čj. 1749/1938.

lo pět záložníků přeplavat Tisu do Maďarska. Uspěl jen jeden. Tři se utopili a další byl zadržen. I z dalších obcí Maďaři a Němci utíkali za hranice. V Drahově se několik odvedenců chovalo protistátně, ale příchod jednotky Stráže obrany státu je uklidnil.⁸⁰ Naopak v Mukačevě se konaly „po vyhlášení mobilizace rozhlasem velké manifestace, při nichž provolávali obyvatelé slávu armády a generálu Syrovému. Těchto projevů se zúčastnilo i maďarské obyvatelstvo.“ Opakoval se zde i zjev známý z historických zemí, že místy branci nastupovali prakticky v okamžiku, kdy byla mobilizace ještě vyhlášována.⁸¹ I v další zprávě bylo konstatováno, že „v celé zemi byl průběh mobilizace velmi klidný, záložníci nastupovali vesele k pluku a transporty záložníků stále odjíždějí a nastupují do kasáren.“⁸²

Prapor SOS v Chustu dne 26. září hlásil, že mobilizace probíhá hladce, „v pohraničí i ve vnitrozemí jest klid a vzorný pořádek.“⁸³

Zcela oprávněný byl tedy dopis viceguvernéra Podkarpatské Rusi, Jaroslava Mezníka, zasláný 24. září 1938 Edvardu Benešovi:

*„Pane prezidente,
mobilizace na Podkarpatské Rusi má dobrý průběh. Všude klid a pořádek.
Milujeme Vás a obdivujeme se Vám.“*⁸⁴

Výzva ústřední výboru KSČ z 25. září 1938, že „komunisté musí všude stát příkladem statečnosti a odhodlanosti“ a „všude dávat příklad v udržování železné kázně“⁸⁵ byla jen logickým vyvrcholením obratu strany po VII. kongresu Kominterny a navazujícím VII. sjezdu strany. Mnichovská dohoda a následná Vídeňská arbitráž postupně tvrdě zasáhly všechny země republiky a vedly k proměně demokratického režimu v autoritářský.⁸⁶

Ještě na konci roku 1938 provedla KSČ před Kominternou jakousi retrospektivní a zároveň introspektivní analýzu svého vývoje v různých částech republiky. O vývoji na Podkarpatské Rusi poněkud překvapivě nehovořil nikdo z významných podkarpatoruských straníků, nýbrž Rudolf Slánský. Zdůraznil, že strana byla na Podkarpatské Rusi nejsilnější politickou partají s velikou autoritou získanou v bojích za zájmy pracujících, zejména na venkově.

⁸⁰ NA, PMR, kart. 3182, čj. 1770/1938.

⁸¹ Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938–1945. Díl I., svazek 2., sešit 2., Praha 1982, dok. č. 554, s. 34–35; NA, f. PMR, kart. 3182, čj. 1749/1938.

⁸² NA, PMR, kart. 3182, čj. 1770/1938.

⁸³ NA, PMR, kart. 3182, čj. 1808/1938.

⁸⁴ Moravský zemský archiv, f. G 400 Jaroslav Mezník, kart. 2, inv. č. 49.

⁸⁵ Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938–1945. Díl I., svazek 2., sešit 2., Praha 1982, dok. č. 575, s. 49.

⁸⁶ K vývoji Podkarpatské Rusi za druhé republiky viz Hubený, David: Podkarpatská Rus na jednáních vlád Jana Syrového (23. září – 1. prosince 1938). *Paginae historiae* 21, 2013, č. 1, s. 191–232.

Její vliv vysvětloval také sympatiemi místního obyvatelstva k Sovětskému svazu a sovětské Ukrajině. Dále zdůraznil, že na rozdíl od ostatních menšinových území nezískali iredentisté větší vliv a velká většina obyvatelstva podporovala demokratické strany. Slánský pochválil tamější straníky za to, že vedli správnou politiku obranu republiky, neboť obyvatelstvo pochopilo, že svobody může dosáhnout jen ve spojení s českým národem. Proto také v rozhodujících měsících roku 1938 stála většina obyvatelstva na straně Čechů. Strana měla také získávat body tím, že poukazovala na osud Ukrajinců ve východním Polsku. Tím zdařile konkurovala Fencikovi a naopak Bródyho vliv potírala poukazováním na útlak zemědělců maďarskými grófy. Ukrajinští fašisté pak prý nikdy nehráli větší roli. Mnichov zcela změnil situaci⁸⁷ a KSC, která ještě stále držela pročeskoslovenský kurz i v této provincii se velmi rychle dostala do obtíží.

Závěr

Zvláštnost Podkarpatské Rusi přetrvávala po celou československou éru a ne všechny akce, které KSC organizovala, se nutně prováděly i ve zdejší organizaci. To potkalo například i akci navrácení srážek přejímacích cen ječmene, která probíhala na počátku roku 1937, ale Podkarpatska se vůbec nedotkla, nejspíše z toho důvodu, jak poznamenalo prezídium užhorodského Zemského úřadu, „že ječmen se tu pěstuje velmi poskrovnu.“⁸⁸

Strana se pod vlivem okolností stala zuřivou obráncyní republiky a spolupráce Podkarpatské Rusi s ostatními národy státu, zejména s Čechy. Na schůzi ve Volovém z 25. ledna 1937 to Dmitro Popovič, jinak útočící na nedostatečnost pozemkové reformy, obilní monopol a zaměstnávání bílé emigrace ve státní správě, velmi trefně vyjádřil postoj podkarpatoruských komunistů ke státu: „*Nešťastná politika agrárníků porodila agenty revizionismu Fencika, Bródyho, Földessiho. Fencik vyje vlčím řevem, že padl Madrid, že nutno bít poklony před Hitlerem, prodat se s rukama a nohama s kůží a duší, rozvázat smlouvy se Svazem rad [tj. Sovětským svazem – pozn. D. H.]. Bródy s Földessim zvěstují příchod maďarského blaha, šťastného a veselého života, který nám donese Horthy, ježto v Maďarsku je ho nadbytek. Přejde-li [k] vám do obce štvát proti Čechům, žeňte ho sviňským krokem, neboť ne republika, nýbrž banka a lichváři jsou příčinou bídy proletariátu a my s českým dělníkem ruku v ruce budeme hájit pokrok a demokracii.*“⁸⁹

Místním komunistům, ale ani ostatnímu obyvatelstvu, pomineme-li boje bezpečnostních složek s maďarskými a polskými teroristy v letech 1938–1939,

⁸⁷ NA, DZA-KI, kart. 9, a. j. 85/3 a 5.

⁸⁸ NA, PMV, sign. 225-1067-7, fol. 70.

⁸⁹ NA, PMV, sign. 225-1061-5, fol. 21v.

nebyla dána možnost své odhodlání bránit stát projevit činy. Na schůzi ze 4. září 1938 v Iršavě Borkaňuk své vystoupení zakončil slovy: „*bráníme-li republiku, nebrání tím Čechy a české pány, nýbrž sami sebe, svoje děti, ženy, demokracii a svobodu pracujícího lidu. Raději okamžitě zemřít na bojišti, než plazit se pod fašistickým jhem*“.⁹⁰ Borkaňuk tím velmi přesně vyjádřil mnohé: Ano, neexistuje jednotný československý národ, ale československý režim je k žití a má smysl za něj bojovat, ačkoliv je nedokonalý, neodpovídá zcela našim představám a občas se k nám chová s nedostatečnou pozorností, jenže je pořád to nejlepší, co nás mohlo potkat. V ohni války by snad vznikl i jednotný československý národ o několika jazykových větvích (české, slovenské, německé, maďarské, „rusko-ukrajinsko-rusínké“ s velmi pravděpodobným vítězstvím ukrajinské orientace a přežíváním ruského směru), ale ta možnost vyzkoušena nebyla. Samotný Borkaňuk během druhé světové války zahynul v boji proti maďarským okupantům. Připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu, resp. k sovětské Ukrajině, na konci války pak nic nemění na tom, že se podkarpatoruští komunisté i v průběhu války opakovaně vyslovovali pro-československy.⁹¹

Upřímná víra v pokrok a zlepšení postavení nižších vrstev se však v případě komunistů – jako již mnohokrát v historii – stala nástrojem, ideologickou zástěrkou a ve svém důsledku obětí bezohledných jedinců, kteří hnutí jako takové a posléze i celé státy používaly k prosazování svých vlastních zájmů. To však bohužel nebyla, není a nebude výjimka.

Czechoslovak Communist Party in Carpathian Ruthenia in 1938

The Communist Party of Czechoslovakia was a knowing representative of Soviet Union interests and of its party ideology. However, it was obvious that the Party prefers the direction which is in interest both of the Soviet Union and of the Czechoslovak Republic. The turning point in the Party policy after the 7th World Congress of the Comintern was considered advantageous for Czechoslovakia threatened by its neighbouring states, since the Party discipline joined with Messianic enthusiasm brought many supporters from the national minorities that distinctly deflected from the state in the latter half of 1930s. Therefore the determination of Communist Party members to Jacobin firm and resolute defence became even more apparent, which was important especially in nationally and linguistically heterogeneous Carpathian Ruthenia.

⁹⁰ NA, PMV, sign. 225-1066-3, fol. 29.

⁹¹ Např. proslov Ivana Petruščka do okupované vlasti viz *Nové Československo* 4 (68), 1943, 23. 1. 1943, s. 3.

Kommunistische Partei der Tschechoslowakei in der Karpato-Ukraine im Jahre 1938

Kommunistische Partei der Tschechoslowakei stellte wissentlich einen Repräsentanten der Interessen von Sowjetunion und hier regierender Parteideologie. Es war aber immer klar, dass der Partei eher ein politischer Kurs konveniert, der wie Interessen der Sowjetunion, so der Tschechoslowakischen Republik entspricht. Zu Wendepunkt in bisheriger Politik kam nach VII. Kongress von Komintern. Für Tschechoslowakei, die von Nachbarstaaten bedroht wurde, war das günstig, denn Parteidisziplin mit einer messianistischen Begeisterung brachte Menge von Verbündeten aus Nationalminderheiten, die in der zweiten Hälfte der 30. Jahren immer stärker vom Staat weggezogen wurden. Desto mehr hervorragte Entschluss der kommunistischen Parteimitglieder zur jakobinisch resoluten Verteidigung des Staates. Das war ohne Zweifel wichtig gerade in der national und sprachlich zerplitterten Karpato-Ukraine.